

Aparna Rao

NOMÁD CSOPORTOK NYUGAT-, KÖZÉP- ÉS DÉL-ÁZSIÁBAN

„Indiában és más országokban számos törzsnél mutat-
hatók ki cigányokkal való hasonlatosságok” – írta már
1875-ben *Paul Bataillard* – jelentős orientalista és „cigány-
kutató”. Csaknem egészen napjainkig próbálták a szerzők
bizonyítani, hogy mindenekelőtt az Észak-Afrikában és
Indiában élő különböző nomád csoportok – akik sem pász-
torok sem pedig gyűjtögető vadászok nem voltak – mege-
gyeznek, illetve rokonok az Európában cigányokként szá-
mon tartott csoportokkal. Az egyes csoportok közötti
kulturális különbségeket belekényszerítették abba a már
eleve meglehetősen pontatlan és homályos képbe, ami az
európai cigányokról kialakult.

Ezek a próbálkozások háromféleképpen történtek.

1. Szavakat és kifejezéseket gyűjtöttek össze, amiket
azután összehasonlítottak a romanés szókincsével. Ezen-
közben nem ritkán állapítottak meg azonosságokat, ha-
sonlóságokat.

2. Az elnevezéseket, amikkel a helyi lakosság illetve
ezeket a csoportokat, összehasonlították az európai ci-
gányok elnevezéseivel, így vonva párhuzamot közöttük.

3. Ezen csoportok mesterségeit, foglalatosságait össze-
hasonlították a cigányokéival. Önkényesen felsoroltak
bizonyos jegyeket, mint például az asszonyok színes ruhái,
azt, hogy tolvajok hírében állnak. Ezeket a kritériumokat
azután egyenes összefüggésbe hozták olyan adalékokkal,
amiket az európai cigányokról tudtak vagy tudni véltek.

Így alakult ki a legkülönbözőbb csoportok teljesen
tudománytalan egymáshoz rendelése, ami ahhoz vezetett,
hogy ezeket a csoportokat egyszerűen az adott tájegység
cigányainak tekintették (Az egyik legdurvább ilyen jellegű
eset Armand-tól és Vaysriére-től a jemeni akhdamok
megítélése. Így jöhettek létre – ahogyan *Bataillard* írja – tel-
jesen terméketlen tudományos kijelentések. Ez a később-
iekben gyakran vezetett oda, hogy ezek a csoportok
egyszerűen kriminálisoknak lettek deklarálva, akik kép-
telenek a társadalomba integrálódni. Különösen a gyar-
mati Indiában volt ez így, ahol számos csoportot „criminal
tribes”-ként tartottak számon. A legtöbb szerzőt – akik
ezeket a csoportokat jellemezték – nem csupán a saját
megcsontosodott előítélete vezette. Elképzeléseiket a

helyi lakosság kijelentései erősítették meg, akik ugyan-
csak előítélettel viseltettek ezen csoportok tagjai iránt.
Ennek az volt az oka, hogy a többséggel szemben ők mar-
ginális helyzetben voltak, mivel olyan tevékenységgel ke-
resték a kenyerüket, amit a többiek lenéztek. Ezt példáz-
za *Halliday* írása a tahtacokról, akik vándorló favágóként
és fakereskedőként élnek Törökországban. „Néhányuk
nomád szokásai és a tény miszerint az ortodox sunni la-
kosság rossz muzulmánoknak tartja őket, gyakran vezetett
ahhoz, hogy a vándorló nomádok megtevesztőleg az igazi
cigányok szerepében léptek föl, illetve identitásukat
megkísérelték a cigányokéval azonosítani.”

A alábbiakban azt a három kritériumot vizsgálom,
amelyek alapján az európai cigányság és ezen csoportok
közötti kapcsolatot megpróbálták bizonyítani – az afga-
nisztáni ghorbatok példáján, akik között 1975–1978
folyamándolgoztam.

NYELV

Ezeknek a nomád csoportoknak csaknem mindegyike
olyan nyelvi kommunikációs formákat használt – és több-
nyire használ ma is – amelyek a kívülállók számára nem
vagy csupán részben érthetőek. Ennek a nyelvi elszige-
telődésnek a következő formáit különböztethetjük meg.

- Az „idegen” származású csoport beszéli az „új hazá-
ja” nyelvét, ugyanakkor nem adja fel az anyanyelvét. Ez a
jelenség leginkább Indiában és Pakisztánban figyelhető
meg. Így például az *ahikuntikayák* Sri Lankán egymás
között egy *telegu* dialektust beszélnek, holott a tanult és a
helyi lakosság nyelvét, a *szingalézt* is értik és beszélnek.

- Ha a csoport nyelve a helyi lakosság nyelvével mege-
gyezik, illetve attól csupán kis mértékben tér el – tehát a
többiek is megértik –, olyankor az adott nyelven belül
térnek át egy másik nyelvi síkra. Ez lehet dialektus, táj-
nyelv, specifikus zsargon stb. Erre az esetre példa az afga-
nisztáni *ghorbatok* „*qazulagi*”-ja (*Rao*, 1982), az arab *nava-
rok* „*nuri*”-ja (*Macalister* 1909, *Littman*, 1920) és a
beluhisztáni sarmastárok „*mokri*”-ja (*Bray*, 1911).

- A kívülállók nyelvi elhatárolását az úgynevezett
művi nyelvek használata is lehetővé teszi. Ezek nyelv-
tanilag nem térnek el az adott tájegység domiáns nyelvétől,
lexikális és szemantikai – tehát szókincs és jelentés-
tani – szempontból azonban olyannyira különböznek,

hogy e csoporton kívüliek számára lehetetlen a titkos nyelv kódjait értelmezni.

A művi nyelvek közé tartozik többek között az afganisztáni *sheikh mohammadi*, „*adurgari*”-ja (Olsen, 1977), az egyiptomi *ghagarok* „*sim*”-je (Kremer, 1863) – akik egymás között arabul beszélnek, arabok jelenlétében azonban simre váltanak –, valamint az iráni *lutok* idiómái, akik a perzsa szavak bizonyos mással- és magánhangzóit más hangzókra cserélik, így téve a nyelvet az irániak számára érthetlenné.

Ezen közösségi megegyezés szerint létrejött titkos nyelvek szókincse különböző származású szavakból tevődik össze. A „donor nyelvek”, illetve ezek egyike gyakran a romanés, mint például Németországban a yenishek esetében (Lerch, 1981). Közép-Keleten a titkos nyelvek nyelvtanilag leginkább a környező nyelvek domináns idiómáira épülnek. Csupán a speciális hangsúlyozás, vagy bizonyos végződéses hozzátoldása által „cigányosítják” el a szavakat (Ivanov, 1922). Ennek eredményeképpen a nyelv eltorzul, érthetlenné válik. Bizonyos csoportok egyes szavakat más csoportok titkos nyelvéből vettek át.

Ivanov helyesen említi példaként, hogy a perzsa der-visek és a cigányok közötti nyelvi hasonlatosságok, némely egybeesések nem a romanésből való közös lexikális származásra utalnak. A hasonlóság oka inkább abban keresendő, hogy mindkét csoport átvett szavakat a tolvajok, koldusok, útonállóak titkos nyelvéből. A glosszáriumokban (szógyűjtemény), melyek ezen kifejezéseket szedték egybe, föltűnnek bizonyos szavak, melyek csupán az első pillantásra látszanak a romanéssel rokonnak. Nem kétséges azonban, hogy Közép-Keleten (Anastas, 1913-14, Littmann 1920, Windfuhr 1970) és esetleg Kelet-Ázsiában (Németh, 1980) élnek csoportok, akik a romanés valamely dialektusát beszélik. Jelenlegi ismereteink alapján azonban megalapozatlan lenne ezen régió összes nomád csoportját cigányoknak, illetve „autentikus” romanés nyelvűnek tekinteni részletes etnográfiai és nyelvi kutatás nélkül.

TERMINOLÓGIA

Közép-Keleten, Közép- és Dél-Ázsiában a vándorló csoportok számtalan elnevezése ismert, valóságos jelentéstartalmuk azonban már kevésbé (Rao, 1982). Az irodalom nemigen nyújt segítséget a rosszul definiált elnevezések terén, nem beszélve az egyes csoportok tevékenységeiről. Egyes elnevezések, mint például a *luli*, *luti*, *lori* Tádzsikisztán egész területén, valamint Nyugat-Iránban használatosak. Noha a kutatók fölismerik, hogy a luri elnevezés nem egy bizonyos csoport, hanem valamely nagy területen élő több csoport gyűjtőneve, ennek

ellenére a lurokat nem egyszer azonosnak tekintik (pl.: Westphal-Hellbusch, 1968) a cigányokkal:

„A luri és a dom gyűjtőfogalmak ugyan, mely elnevezések a legkülönbözőbb foglalkozásokat űző csoportokat egyesítik (mint kovács, kosárfonó, vándor faműves, állatszélidítő, zenész, bűvész, akrobata), de tevékenységeik ezen széles spektruma inkább azt a teóriát támasztja alá, miszerint ezen csoportok cigány őscsoportoknak tekinthetők, mivel a cigányok tevékenységeinek sokrétűsége jellemző az Indián kívüli területekre.”

A luri elnevezés valójában legalább két, a kadszarok idején Irán területén élő csoportra vonatkozott. Az egyik utazó mutatványosokból, komédiásokból stb. állt, a másik pedig városi bandákból, akik a „gazdagoktól vettek, és a szegényeknek adtak”.

A két csoport összekeverése Floors szerint (1981) abból a tényből következhetett, hogy mindkét csoport a társadalom peremén élt, rosszhírű környéken laktak, és erkölcsellenesnek számítottak a környező lakosság szemében.

Egyiptom és Irán között a hasonló csoportok megjelölésére használt egyéb elnevezések: *kouli*, *kuli*, *quli*, *szuzman*, *navar*, *ghajar*, *karachi*, *jugi*, *karaj*, *fiuj*. A *sleb* és *ghorbat* szavak használata klasszikus példája annak a zavarnak, amely ezeket az elnevezéseket körülveszi. Pontatlanul *sleyt*, *sleb*, *suluba*, *slubba* nevekkel illeték őket írásban, és egész Arábiában (kivéve a déli területeket) szétszóródott közösségként tartották számon (Henninger, 1939). Egy röpké pillantás az irodalomba – amely e csoportokkal foglalkozik – elegendő, hogy lássuk: foglalkozásaik és mesterségeik időről időre, helyről helyre változnak.

Továbbra is homályos, hogy ezen csoport tagjai magukra valaha is ezeket az elnevezéseket használták volna, vagy hogy ez lenne az a név, amelyet az arab lakosság ragasztott rájuk. Európában sem lenne elképzelhető, hogy például egy szinti magát valamely saját törzsbeli jével szemben „cigánynak” nevezze.

Követendő példánk a ghorbatok részben földrajzi szórságuk, részben pedig a „ghorbat” szó használata okán, mely gyűjtőnév s egyszersmind egy afganisztáni csoport (ethnonymja) elnevezése is.

A GHORBATOK

A ghorbat szó (illetve a gorbat, gurbet stb. variánsai) a Közép- és Távols-Kelet, valamint Közép-Ázsia több országában, ugyanakkor Görögországban, Jugoszláviában, Marokkóban, sőt az Egyesült Államokban is használatos.

Ivanov szerint a gurbati szó arab eredetű: idegent jelent, Perzsiában a „cigányokra” és nyelvükre vonatkozik.

Arnold is a szó arab eredetét igazolja, mely eredet szerinte a valamikori török hódoltság területén bizonyít-

ható. (A perzsiai *Shirak* városban szokásos szóhasználat érdekesen példázza a ghorbat szó használatának sokféleségét: mindenkit, aki nem a városban született és nőtt fel „ghorbat”-nak hívnak. Egy lehetséges dimológiai magyarázat a perzsa ghorb szóra vezet vissza: *ghorba* = *exil* (távol a hazától).

Gilliat-Smith a gurbet kifejezés jugoszláviai és görögországi használatáról ír, ahol a megtelepedett cigányok a nomád cigányokat hívják „korbédja”-nak. A korbedia szót Arnold a kurbet-ből származtatja.

A marokkói Atlasz régióbeli *beni bacchar*-ok – akiket gyakran ugyancsak cigányokként tártnak számon – a kurbat szót a kabilokra értik. Hasonló módon nevezik az Egyesült Államok-béli ludari cigányok azokat a vándorlókat, akik nem cigányok, *gurbatok*nak. (Salo, 1979) A ghorbat szót általában más kifejezések szinonimájaként használják. Mindenütt, ahol a ghorbatokat említik – Iránt kivéve – cigányokként kategorizálják őket anélkül, hogy ezt a besorolást igazolják, bizonyítanak. Azon szerzők, akik a ghorbatokat cigányokként említik, többnyire nem szolgáltatnak részletekkel ezen csoportok gazdasági felépítését, valamint a helyi lakossággal való kapcsolatokukat illetően.

Barth (1964) és Ehmann (1974) szerint Iránban a ghorbatok a pásztorok számára végeznek különböző szolgáltató tevékenységeket. Barth említést tesz ghorbat csoportokkal való találkozásáról, akik a basserikkel (nomád pásztor nép) élnek, és kovácsként dolgoznak nekik.

Ehmann a délnyugat-iráni ghorbatok, lulik, cigányok migrációs formáit írja le, akik közül egyesek szitakészítők, mások kovácsok, és a parasztok, valamint a nomádok számára végzik szolgáltatásaikat. Wulf (1966) megállapítása

szerint a nomád „kovli” csoport tagjai ugyancsak a cigányok rokonai, akik szintén főként szitakészítéssel foglalkoznak, de a ghorbatokat nem említi.

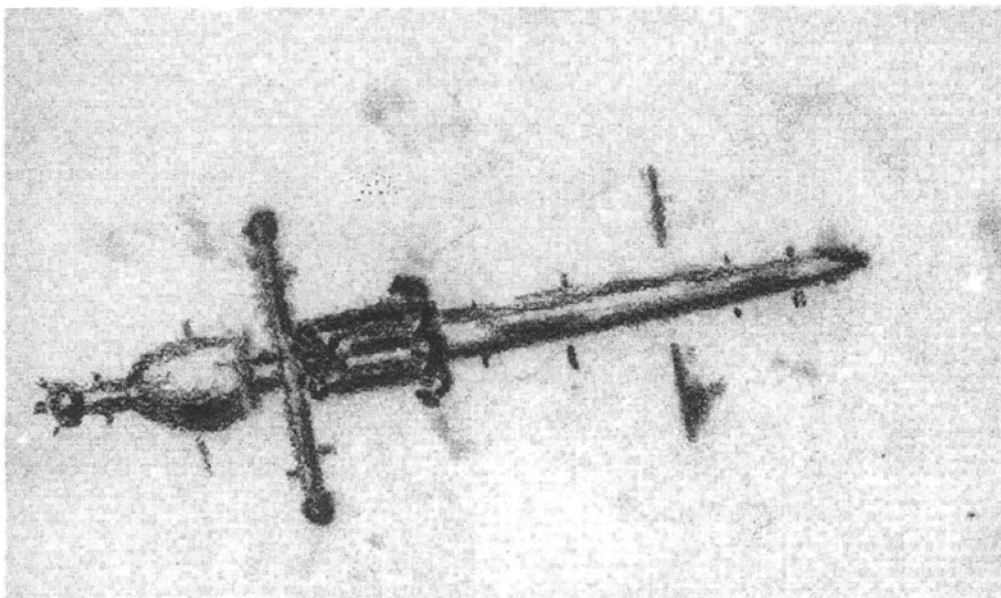
Amanolahi (1978) leírása szerint Irán területén a cigányok különböző neveket viselnek, amely nevek közül a kovli, ghorbati a legmeghatározóbbak. Egyes cigány csoportok tartósan csatlakoztak a pásztorokhoz. Beck ezen állítást igazolandó leírja, hogy a Qashga pásztornéphez a XV. és XVIII. század között különböző csoportok – köztük cigányok is – csatlakoztak. Ugyanakkor ezen szerzők egyike sem fejti ki, milyen alapon nevezi ezeket a csoportokat cigányoknak. Bachman–Begi – aki a ghorbatokat (idegen) a kuliktól (tsiganes) megkülönbözteti – állítja, hogy mindkét csoport a dél-iráni pásztorok legalsóbb rétegeiben integrálódott.

Digard hasonló módon tesz különbséget a „ghorbat” gyűjtőnév – amely a baxtyári (nomád pásztor) szóhasználatában az összes, számukra szolgáltatótevékenységet végző csoportot jelenti – és a kovli szó kötött, melyet „cigány”-nak fordít.

Végeredményben elmondhatjuk, hogy a ghorbat szó tehát gyűjtőfogalomként használatos a különböző tudományos munkákban, amely fogalom ugyanakkor a közhasználatban csupán bizonyos csoportokat takar, és inadekvát módon a „cigány” szó szinonimája.

Ladányi Klára fordítása

Aszerző tanulmánya Rüdiger Vossen „Zigeuner, Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romanitisierung” c. könyvében jelent meg. (Ullsteint Verlag, Frankfurt/m., Wien, 1983.)

Antonin Artaud szénrajza (1944. február)